

Bolgár Dániel

Páriák és próféták

Válasz Halmos Károlynak

Nagy megtiszteltetés, hogy Halmos Károly a *Korall* előző számában megjelent tanulmányában¹ az én *Kíméletlen uzsorásokból kaftános puritánok. A zsidó páriakapitalizmus elméletének története* című,² állítólag szenvedélyes írással szemben fogalmazta meg mondanivalóját. Mégsem hullatok örömkönnyeget, mert – úgy látszik – nem figyelt rá oda.

A zsidó páriakapitalizmus elméletének különböző verziói vannak, de közös bennük, hogy – amint Halmos is idézi (182) – „a zsidó siker titkát a zsidó kívülállásban találják meg”. Azt mesélik el változó érveléssel, hogy a zsidók outsider-ségük miatt másoknál korábban kapitalista szelleművé vagy legalább agilisabb üzletemberré váltak, ami előnybe hozta őket a nem zsidókkal szemben.

Halmos Károly arra vállalkozott, „hogy megmutassa, annak a »mesterelbeszülésnek«, »mélystruktúrának«, amelyikről Bolgár Dánielnél a »páriakapitalizmusként« esik szó, van másik lehetséges származtatása”, mint amit bemutattam. (181) Az alternatív magyarországi eredettörténet a következőképpen fest: „a páriakapitalizmus elméletétörténetének egyik fontos lépcsőfoka, Szekfű Gyula *Három nemzedéke*” (185). De a gyökerek mélyebbre nyúlnak: „A páriakapitalizmus toposz nagyon is képszerű formában – miként arra maga Szekfű is hivatkozik – legalább Keleti Károlyig [ti. 1871-es *Hazánk és népe* című munkájáig] megy vissza. Szekfű Gyula Keleti Károly fejlődésképét, mondhatni, csak áramvonalasította.” (184) A páriakapitalizmus-tétel fejlődéstörténetének legalábbis a szekfűi fejezetét Halmos szerint „sokkal nagyobb figyelemben kellett volna részesítenem”, és akkor kiderült volna, hogy a páriakapitalizmus-tézise egy „másik gondolati rendszer, a prófécia mélyebb törvényszerűségeinek engedelmeskedik” (185), akármit is jelentsen ez.

Mit írt Keleti Károly a tárgyról? Ez Halmos cikkéből nem derül ki, mert őt többé szóba sem hozza. Annál bővebben szól Szekfű szövegéről. Azt a felfedezését ismerteti, hogy „Szekfű Gyula *Három nemzedék* című műve mélyén egy ősi szövegszerkezet, a prófécia húzódik meg” (200), vagyis a szövegben megmutatkozó szerzőnek prófétai vonásai vannak. De hogy a prófécia törvényszerűségeinek mennyiben engedelmeskedik Szekfű páriakapitalizmus-tézise, arról egy betűt sem olvashatunk. Még az sem derül ki a tanulmányból, egyáltalán léteznek-e erről szóló szövegrészek Szekfű könyvében. Teljes egészében az olvasóra marad tehát az a feladat, hogy kitalálja, mi köze lehet a műből kirajzolódó szerző

¹ Halmos 2018.

² Bolgár 2016.

prófétai jellemzőinek a páriakapitalizmusról vallott felfogásához, és úgy tűnik, nincs több, mint a pónilótenyésztés időszerű kérdéseihöz.

Mivel Halmos fejtegetésében nem találtam olyan elemet, amit kötni lehetne a páriakapitalizmus elméletéhez, olyat viszont viszonylag sokat, ami azzal foglalkozik, hogy Szekfű, illetve Hajnal István csúnya dolgokat gondolt-e a zsidókról, és ha igen, akkor mennyire csúnyákat és miért (182–183, 192, 195–196, 199–200), megfogalmazódott bennem az a pusztá sejtés, hogy a tanulmányunk esetleg erre vonatkozhat a tulajdonképpeni mondanivalója. Mintha abban állna ez a mondanivaló, hogy ha egy szöveg szerzője prófétai ambíciókat dédelgetett és az olvasóközönség zsidóellenes hangulatban volt, akkor a szöveg jó eséllyel rossz színben tüntette fel a zsidókat. Ha tényleg ez a voltaképpeni tárgy, akkor az érvelésnek nincs tanulsága a páriakapitalizmus elméletére vonatkozóan több okból. Egyrészt Halmostól nem tudjuk meg, hogy a próféciára hajazó mű, a *Három nemzedék* tartalmaz-e páriakapitalizmus-elméletet. Másrészt nem tudjuk meg, hogy a páriakapitalizmus-elmélet többi híve prófétaszerűen nyilvánult-e meg. Harmadrészt és legfőképp a zsidó sikernek a „páriakapitalista” magyarázata önmagában nem feltételezi, hogy a zsidókat a 'mi'-re veszélyesnek kell felfogni. Az egyik páriakapitalizmusban utazó szerző barátságosan, a másik barátságtalanul gondolt rájuk.

Végül felütöttem Keleti és Szekfű munkáját, hátha én majd megtalálom, mely mondataik szólnak a zsidók páriakapitalizmusáról. Nos, mindkét könyv tartalmaz nyomokban páriakapitalizmus-elméletet, de nem mondanám, hogy fontos lépcsőfoknak látszanak a tézis alakulásának történetében.

Keleti Károly *Hazánk és népe* című munkája a zsidók érvényesülését sajátos népjellemükkel, az őket a magyaroktól élesen megkülönböztető leleményességükkel, szorgalmukkal és mozgékonyaságukkal magyarázta, amiket a szerző – minden jel szerint – örökletes faji vonásoknak gondolt. Keleti ebből a zsidó karakterből vezette le üzleti modoruk árnyoldalát, a „színarany kereskedői tisztesség” ritkaságát is. Ahogyan ezt elvégezte, az nagyon hasonlított ahhoz, ahogy Sombart és Weber később, már a kettős morál koncepciója segítségével elbeszélte a kíméletlen profithajászatként felfogott zsidó páriakapitalizmus születését:³ adva van a zsidók „természeti mozgékonyasága”, emiatt kisebb bennük a ragaszkodás a hazához, vagyis a honfitársaik iránt érzett felelősségérzetük csökevényes, ami hozzájárul ahhoz, hogy sokuknál a haszonra törekvés gátlatlan, „inkább a pillanatnyi nagyobb hasznot, mint az állandó kisebb nyeresémet nézik”.⁴

Szekfűnél is rábukkanhatunk néhány elszórt mondatra, ami a páriakapitalizmus-tézisre emlékeztet, de nem áll össze ezekből a megállapításokból a zsidó siker kerek magyarázata. Az egyik helyen azt meséli el Szekfű, hogy lett a zsidó kereskedőkből és pénzügyéreiből nagy a kínálat a zsidó kitaláltóság következtében: a zsidó „tiszán üzletre utalt népfaj”, mert „jogtalan állapotá-

³ Bolgár 2016: 168–176.

⁴ Keleti 1873: 399–405.

ban üzérkedésen kívül úgysem foglalkozhatott egyébbel”. Ez a gondolat fontos építőköve bizonyos páriakapitalizmus-elméleteknek, ám nem Szekfű leleménye, hanem közhelynek számított.⁵ A másik helyen arról olvashatunk, hogy a zsidók kívülállósága növelte a zsidó biznisszférfiak iránti keresletet is: a nagybirtokosok, amikor kiválasztották, kire bízzák üzleti ügyeiket, az idegeneket, például a zsidókat előnyben részesítették. Hogy miért volt így, arra a szövegben nem találunk kielégítő magyarázatot. Szekfű azt is megfogalmazza, hogy a zsidók másoknál jobb, „hajlékony, minden bajt könnyen eligazító” üzletemberek voltak.⁶ Ám azt, hogy miért váltak ilyenné, Szekfű sem a pária mivoltukkal, sem mással nem indokolja meg.⁷

⁵ Bolgár 2016: 184.

⁶ Szekfű 1934: 153–156.

⁷ Halmos Károly több apróbb kritikai megjegyzést is tett az írásomra. Hogy ezek helytállóak-e, azt az olvasó könnyen eldöntheti, ha összeveti tanulmányának szövegét az enyémmel. Csak egy általánosabb, majd egy válaszom értelmezése szempontjából fontosabb, végül egy érdekesebb észrevételére térek ki:

- a) Halmos szerint a tanulmányom a páriakapitalizmus-elmélet érvényességének megvizsgálását tűzi ki célul, mégis nagyrészt az elmélet kialakulásának történetét tárgyalja (181). Csakhogy már a cikkem címéből kiderül, és az első oldalán még egyszer le van írva, hogy „megkísérlem kidolgozni [...] a tézis keletkezésének [...] történetét”.
- b) Halmos úgy olvassa a cikkem, hogy szerintem Szekfű *Három nemzedéke* befolyásolta a páriakapitalizmus-elmélet Hanák Péter-féle verzióját (184). Valójában nem gondolom és nem is írtam ezt. Tanulmányomban az áll, hogy Hanák Szekfűtől vehette át a díszleteket, vagyis azt, hogy elbeszélésében „egy rurális világba csöppenünk” (Bolgár 2016: 184).
- c) Halmos cáfolni véli azt az állítást, hogy Hajnal István egyik recenziója szerint „a zsidókkal [...] el kell bánni” (Bolgár 2016: 179), mert szerinte Hajnal (1942: 456) nem a zsidók bajának ellátásáról, hanem valamilyen elbánásban részesítéséről beszél (182–183). Hajnal ezt írta: „[A zsidók] legfőbb képviselői a modern fejlődés racionális eltévelyedésének, amely az élet totalitása helyett kíméletlen okszerű mehanizmust [sic!] tesz úrrá a társadalomban. Nem mint gyűlölt faji közösséggel kell elbánnunk velük, hanem évezredek szervezetüket kell szétrombolnunk, velünk, parasztjainkkal, munkásainkkal egyenlő totális versenyre kell kényszerítenünk őket, megvonnunk tőlük az egyoldalú, felületes racionális érvényesülés lehetőségeit. Végbe lehet ezt vinni emberi méltóságuk sérelme nélkül is, ha nem is szenvedésük nélkül. A magyar paraszt mindennap szenved, de ezt megszoktuk. Nemcsak a zsidóság szervezetét, hanem a modern intellektualista-kapitalista szervezet minden más egyoldalúságát is ki kell küszöbölnie az új korszaknak, [...]” Halmosnak nincs érve amellest, hogy a „kell elbánnunk” kifejezés biztosan „elbánásban kell részesítenünk” értelemben szerepel. Amellett viszont van, hogy ez a valószínűbb: „Hajnal István az igenevet el nem váló alakjában használta”. Csakhogy elváló alakjában nem is használhatta volna a szóban forgó mondatban. Mindenesetre köszönöm Halmos Károlynak, hogy bemutatta Hajnal szavainak egy az enyémtől eltérő értelmezési lehetőségét, de nem zárja ki semmi az én interpretációm sem.

HIVATKOZOTT IRODALOM

Bolgár Dániel 2016: Kíméletlen uzsorásokból kaftános puritánok. A zsidó páriakapitalizmus elméletének története. *Korall* (17.) 66. 164–195.

Hajnal István 1942: Baráth Tibor: Az új Magyarország történetírása. (Recenzió.) *Századok* (76.) 9–10. 453–459.

Halmos Károly 2018: Prófétálások: kettős beszéd Szekfű Gyula *Három nemzedékében*. *Korall* (19.) 72. 181–204.

Keleti Károly 1873 [1871]: *Hazánk és népe a közgazdaság és a társadalmi statistika szempontjából*. Budapest.

Szekfű Gyula 1934: *Három nemzedék és ami utána következik*. Budapest.